

БАНОВИЋ СТРАХИЊА

Песма *Бановић Страхиња* спада у ред најлепших песама читаве наше епске поезије, и једна је од најдужих песама, после Женидбе Максима Црнојевића. Обе ове песме испевао је старац Милија. Садржи све одлике епске песме: има наратора, тему, развијену фабулу, епизоде, ликове, композицију (експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет), разгранату мотивску структуру и идеју осмишљену на изразито уметнички начин. Темом је везана за догађаје пред Косовски бој. Пуна је епизода које одлажу разрешење заплета, али и уводе јунака у различите ситуације које откривају и употпуњују његов морални лик.

Бановић Страхиња је мали властелин, али познат по јунаштву у тој мери да “такога не има сокола”. Уважава поштовање Југовића, чији је зет, али и све крушевачке госпде. Њега поштује и дервиш, који је робовао код њега, назива га делијо и соколе. Песник ипак од Бана не прави некакво неземаљско биће. Иако јунак без премца, он може и да изгуби на мегдану. Делује у двобоју са Влах Алијом да је пред поразом “*Док Турчина пјене попануше / бијеле се као горски снијег / Страхин бана бјеле, па крваве*. Од сигурног пораза спасавају га присуство пса Карамана и Влах-Алијина слабост према Анђелији. Страхиња га сурово убија: *а под грлом зубом доватише: / закла њега као вуче јагње*.

Банов изузетан морални лик осликавају највише три епизоде: сусрет са дервишем, мегдан са Влах Алијом и дуел са Југовићима. 1) После пораза у тазбини, када је осетио усамљеност, пријатењски сусрет са дервишем као да је огрејао Бана – хуманост и топлина просијавају у овом сусрету насупрот мрачној атмосфери која провејава у целој песми. 2) Мегдан са Влах Алијом је био тежак, Бан се уморио, па се обраћа жени са намером да она сама пресуди. Он се у души надао да ће му Анђелија помоћи. 3) Морални лик је употпуњен у дуелу са Југовићима, када он љуби поклања живот. Бан прекида са тазбином јер му је испод части да пије са њима пошто су се кукавички понели и издали га, а љуби је поклатио живот. И овде поступа неуобичајено. Овим чином исказује презир према Југовићима. Кћер/сестра неверница ће их стално подсећати на породичну срамоту и њихов кукавичлук. И Анђелији ће поклатио живот теже падати од смрти, стално ће је мучити савест због непромишљености и дужности према мужу.

Песма о Страхињићу је песма хвале јунаштву и људској пожртвованости, о племенитости и моћи праштања, али је и осуда људске неискрености, лажи у љубави, себичности која човека умањује.

Трагизам избија из целе песме. Трагичан је и Бан, и дервиш, и Влах Алија. Сва тројица су усамљеници издвојени из друштва стицајем различитих околности. Дервиша су куга и пријатељи оставили без икога и без ичега. Влах Алија је исто усамљеник, у сталном сукобу са царем и везирима, па топлину тражи у загрљају туђе жене, због које и губи главу. Страхиња, иако јунак, витез и хуманиста, остаје дубоко разочаран, уз жену неверницу.

ЛАЗА ЛАЗАРЕВИЋ: ПРВИ ПУТ С ОЦЕМ НА ЈУТРЕЊЕ

Приповетка је кратка прозна форма. У почетку је означавала све оно што није роман. Процват као књ. форма доживљава у 19. веку, у епохи реализма. (Балзак, Зола, Гогољ, Чехов, Тургенев, Лазаревић, Веселиновић, Сремац, Станковић) У фабули приповетке је неки догађај из живота једне личности или краћи период живота, који је имао пресудни значај за судбину јунака. Радња није развијена и нема епизода које би нарушиле целовитост приповедања. Дијалог је развијен, описи су широки и детаљни: пејзаж, ентеријер, портрет). Више се бави деловањем јунака него његовим унутрашњим светом. Због великог броја тема велики је и број врста: романтична, реалистична, сатирична, фантастична, хумористична, љубавна, сеоска, историјска.

Лаза Лазаревић (1851-1890) спада у најзначајније представнике српске реалистичке приповетке. У Београду је завршио студије права, у Берлину студије медицине. Преводио је природнонаучне текстове са немачког и руског језика. Објавио је десетине стручних медицинских текстова. Објављено је укупно девет његових припо ведака, а осам је остало недовршено. Писао је пажљиво и стрпљиво па све његове објављене приповетке представљају узор композиције, стила и језика. Зачетник је психолошке приповетке у нашој књ. Његове су приповетке уметнички најдотераније у целокупној прози српског народа.

Грађу за своју приповетку *Први пут с оцем на јутрење* узео је из друштвене средине друге половине 19. века. У питању је српско грађанско друштво, градска средина, а основна тема је пропаст једне

успешне грађанске породице због коцкања као порока. Из прве реченице (“БИЛО МИ ЈЕ- ВЕЛИ-ОНДА ТЕК ДЕВЕТ ГОДИНА”) види се да казивач говори о времену свог раног детињства а “вели” упућује на порекло приче: њу је у овом облику испричао онај ко ју је чуо од јунака приче, а *онда* показује да је казивање о догађају дошло много година касније. Миша је, дакле, кад је одрастао на једном од својих путовања, неком случајном познанику казује шта се догодило у породици када му је било девет година. Тај познаник је, дакле писац. Тако прича делује веродостојније.

Потом следи опис Митра. Он се лепо облачи у складу са својим угледом и местом у друштву. Лексика указује на време из доба турског присуства. Сходно своме угледу, он је озбиљан, никад се не смеје, ауторитативан, са светом је мало говорио, мало је пио, у кафану је ишао свако вече. Писац тек касније открива његову страст за коцком. Ту и почиње заплет, када Митар нарушава свој миран живот касно се враћајући из кафане што је Мишина мајка одмах тумачила као рђав знак. Она то исказује чекањем и несаницом. Тонећи у порок, он се све више удаљава од посла и куће. Прво губи сат, кад добија жели свима да покаже шта је зарадио на картама, потом губи, па враћа вранца. Потпуно се отуђује од куће, више не крије нити се стиди свог порока. Марица налази храбрости да му се обрати, сва тиха, пуна осећајности. То код Митра изазива пркос, гнев, претњу. *Кулминацију чини “страшна ноћ”* Наратор испод покривача прати дневну собу док ослушкује звекет новца у соби за коцку. Отац често свраћа и купи последње дукате. Марица се, беспомоћно моли са децом пред иконом. Изјутра карташи одлазе, а Митар остаје сам у картачкој соби. Изглед собе сазнајемо тако што Миша вири кроз кључаоницу. Представом ентеријера, Лазаревић је на посредан начин предочио душевно стање свог јунака: разбацане и претурене столице, разгажене и неразгажене цигаре, разбијена кавена шоља, црн дим из хартије којом је свећа била обмотана. Отац обе руке до лаката наслонио на сто, а на руке легао челом па се не миче. То је поступак метафоричке карактеризације. У том дану он је донео одлуку да пресуди себи. Конфликт се разрешава његовим вечерњим изласком из собе. Маестралан је опис уништеног човека, наспрам описа на почетку приповетке: коса излази испод феса и пада на чело, бркови опуштени, а очи утекле у главу, упола покривене трепавицама. Личе на дурбин којем су полупана стакла.

Дијалог Митра и Марице је једна од најјачих сцена српске књ. Митру спасавају живот речи праштања и љубави. Она га узима за руку, па као дете уводи у кућу. Епилог је кратак – Пера Зелембаћ у Топчидеру туца камен у робијашким хаљинама. Коцкари испаштају због свог греха.

Узрок Митровог пропадања није његов лош карактер, већ околности у које је запао, у дружењу са лошим људима и недостатку снаге да прекине са таквим животом. Марица, која се у кући креће као сенка, ћути и трпи, у завршној сцени она не само да прашта, него показује поштовање, љубав и нежност. Она је сада снажна и речита. Приповедање је живо јер се наративни субјект директно обраћа своме слушаоцу и ставља га у улогу свога сарадника (“Питате ви” или “кад, мој брате...”

Архаизми и турцизми у приповеци (вранац, сахат, бабо, чоха, крајцар, цабе), имају стилогену функцију-треба да дочарају време и друштвену средину.

СОФОКЛЕ-АНТИГОНА

Софокле (495-406/5 п.н.е.) је један од тројице најзначајнијих грчких трагичара који су у овој драмској врсти остварили највише домете. Прву победу на такмичењу трагичара однео је у 27-ој години над 60-годишњим Есхилом, а у 90-тој је написао своју последњу драму. Сматра се да је написао 130 драма, али је сачувано само седам. За њега је карактеристично да за главне ликове узима жене, увео је и трећег глумца, а хор у његовим драмама нема сижејну функцију.

У средишту драмског збивања је Антигона и њена сестринска љубав, а извор сукоба и узрок Антигоновог страдања је несклад између налога и закона власти, на једној страни, и налога или диктата срца и неписаних закона морала, на другој страни. Она је у својој борби усамљена и немоћна, па је и страдање неминовно. Она од самог почетка зна да ће тако и бити, али не одустаје од својих узвишених намера које противрече ономе у чијим је рукама моћ одлучивања. Она се бори за право на љубав према брату која је старија од сваког закона, за право да сама одлучи како ће поступати. У томе и лежи њена трагична кривица – свесно је изабрала оно што је забрањено, да сахрани брата. На њеној страни су божији закони који су вечни, а у представи то говори хор који је израз народног духа. Антигона каже у јадиковци упућеној брату “Пред паметнима с правом теби одах част”. Она не страда што је учинила неки преступ, већ што се супроставила моћнику, бранећи

право на слободу и избор. У томе и јесте њена трагична кривица: жели слободно да мисли и слободно да поступа.

Лепота Софоклове драме је и у томе што ни Креонта, узрочника њеног страдања, не приказује као сувише мрачну и изопачену личност. Он је владар који прописује законе и тражи да се сви по њему владају. Његова логика је логика сваке власти: непослушни морају да се казне. Пошто је Полиник устао на брата који је већ на престолу, дакле на власти, осуђује да му тело буде раздерано од птица и паса. Охолост и безосећајност је логика сваке власти која је увек спремна да спроведе своју вољу. Тако и Креонт изазива низ трагичних догађаја: губи сина, потом жену Еуридику која се такође убила због сина, а тек на крају уз помоћ Тиресија Креонт осећа грижу савести што је поништио вечне и свете законе: казнио је љубав сестре према брату и вечну обавезу ближњих да сахране мртве. Када је издао наредбу да се спасе Антигона, већ је све било касно. Крај, нарочито Креонтова јадиковка “та нема ме више, ништа сам ја” казују да је Креонт највећи страдалник и губитник. Самовољом и охолошћу поништио је универзално и супротставио му оно што је лично, пролазно, краткотрајно.

ЕП О ГИЛГАМЕШУ

Еп о Гилгамешу припада богатој сумерско-вавилонској цивилизацији која се јавља скоро четири миленијума пре наше ере, трајала скоро четири миленијума и пре уништења утемељила будуће цивилизације. Сумерско-вавилонска држава настала је између Тигра и Еуфрата до данашњег Египта и Сирије. Овде је први пут у историји човечанства изграђена технички савршена мрежа канала којом се земља равномерно натапала, јер је пола године била киша, а пола суша. Темеље ове цивилизације су ударили Сумерци, потом Вавилонци, а за њима Асирци (мешавина ова два народа). У држави је било робовласничко друштво. Робови су били и читави народи (Набукодоносор други је из Палестине преселио Јевреје за робове). Сумерци су творци и првог клинастог писма. Писмо је прво било сликовно, са око 1500 знакова. Знак је урезиван у глинену плочицу величине од 4 до 38 цм која се потом пекла. Писмо је поједностављено на 510 знакова. Владајући слојеви су се учили писмености у школама.

Прича о Гилгамешу је испричана на дванаест плоча (певања). У садржини се уочавају три целине 1. Увод 2. Гилгамеш и Енкиду (2-7 плоча) 3. Гилгамеш у потрази за вечним животом. Гилгамеш је пуно путовао, био је мудар и знао је вести из времена пре потопа. Живео је у граду који се звао Урук, био је наглашене снаге и лепоте, али га због самовоље народ није волео. Ану, бог неба је чуо јадиковања народа, па нареди богињи обликовања Арури да створи Енкидуа, од блата и пљувачке који ће га савладати. Грађани радосно дочекују Енкидуа надајући се ослобођењу од Гилгамешовог терора. Гилгамеш побеђује али се њих двојица збратиме. Гилгамеш га позива да заједно савладају Хумбабу, чувара Кедрове шуме који је увредио Шамаша, бога сунца. Енкиду се не осећа добро у граду, он жуди за степом. Ипак, они ће заједно савладати Хунбабу и главу донети у Урук. Богиња плодности Иштар се заљубила у Гилгамеша, али када овај одбија њену несталну љубав, она на њих шаље чаробног бика кога њих двојица савладају. Међутим, Енкидуа савладава грозница, а Гилгамеш схвата да “судбина не може да се заустави”. Након Енкидуове смрти Гилгамеш тешко пати. Овде се завршава његов срећни део живота у коме је осетио сласт власти, лепоту успеха и топлину пријатељске љубави. Сада настаје живот пун туге, бола и страха од смрти. Стално моли богове да му сачувају живот и јада се да га је стигла људска судбина. Креће на пут да пронађе живот. Шамаш га упозорава да пут који тражи неће наћи.

Када су богови створили људе,

Смрт су одредили за њих,

А живот задржали за себе.

Човек је немоћан да се одупре судбини и смрти. “Откад су дани започели, ништа није трајно” Гилгамеш прелази воду смрти и стиже на острво живота. Он са дна мора вади траву која обезбеђује вечни живот. Он сада несебично жели да је дарује свим људима. Међутим када се купао у језеру, змија му узима траву и односи је. Опет је смртан и немоћан, преплашен од смрти, од враћања у прах земље. Гилгамеш схвата да ни у животу ни у смрти нема светлости, нема наде. Причу, дакле, затвара потпуни песимизам, он на крају умире у својој палати.

Гилгамеш је био две трћине бог, а једну трећину човек. Божанска му је владавина и моћ, силник је, сви га се плаше. По оном људском, несебичан је, племенит, упоран, леп. У једном делу епа примиће занимљив савет: да одустане од пута и да ужива у лепотама живота.

ХЕРБЕЈСКА КЊИЖЕВНОСТ – БИБЛИЈА

Јеврејска цивилизација је веома стара, а њени почети се јављају још у 20. веку пре нове ере. Управо тада су простор око Сирије и Египта настанила израелска племена. Највећи зборник њиховог стваралаштва налази се у Библији, у првом реду у Старом завету. Хришћани ће ову књигу наставити Новим заветом, а Јевреји Талмудом. То је за јевреје друга Тора (закон) која је морални васпитач јеврејског народа.

Библија потиче од речи библион што значи књига. Дели се на Стари и Нови завет. Стари завет је света књига јеврејске (Мојсијеве) религије, настала на хербејском језику, коју је и хришћанска црква прихватила као своју. Нови завет је настао на старогрчком језику као света књига само хришћанске религије. У њој се остварује оно што је пророковано у Старом завету. Стари завет је настао од 10 до 1 века старе ере. Стари завет чини савез између Бога и Мојсија као народног изасланика. Мојсије прима десет божијих заповести и тако постаје "изабрани народ". Други савез је између Бога и свих осталих људи посредством Исуса Христа. Библију чине 73 књиге: 46 старозаветних и 27 новозаветних. Први преводи библије урађени су у време стварања словенске писмености (Ћирило и Методије). На српски језик превели су је Вук Караџић (Нови) 1847 и Ђуро Даничић 1869. (Стари завет).

Стари завет казује о споразуму Бога са Аврамом и његовом породицом, која је постала избрани божји народ. Људи и жене били су се одвратили од Бога и искварили савршени свет који је он створио. Бог је обећао људима да ће се старати о њима, а они су се заветовали да ће се држати његових закона. Људи су се огрешили о Бога, али је он свој завет одржао. Стари завет је груписан у пет целина: *књиге Мојсијеве*, (говоре о Мојсију, творцу религије Израелаца, вођи и законодавцу) *историјске књиге* (Израелска историја од освајања Палестине до 2. века нове ере), *Псалме Давидове* (ту лирика достиже врхунац), *Поучне књиге* (у којима је вековно искуство и мудрост која долази од Бога) и *Пророчке књиге* (о божијим гласницима који објављују божију поруку. Јасна је вера у победу правде и морала).

ЛЕГЕНДА О ПОТОПУ је из прве књиге мојсијеве, књиге постања. Бог се покајао што је створио људе "видећи да је неваљалство људско велико на земљи и да су све мисли срца његова свагда само зле". Решио је да истреби са земље све што је створио. Једини који је заслужио милост божију био је Ноје. Њему даје савет да припреми ковчег и у њега смести себе и синове, своју жену и своје снахе и од свега живог по једно мушко и по једно женско. Онда је 40 дана падала киша, вода је подигла и понела ковчег. Вода је нарасла 15 лаката изнад земље, и тако остала 150 дана. Када је све помрло, Бог је пустио ветар да сузбије воду. Ноје пушта голуба да види да ли је земља сува. Голубица се враћа са маслиновом гранчицом, а потом се не врати. Бог благослови Ноја да се плоде на земљи. У знак завета да више неће бити потопа, Бог поставља дугу на небу. Бог забрани да се једе месо са душом његовом, а то је крв. Дуга је постала веза земаљског и божанског. Бог упозорава да ће се људи сами истребити ако опет зло уђе у њих и буду проливали туђу крв. Дуга је и опомена на оно што се догодило: поквареност-казна-обнова-савез.

СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ

СРЕДЊИ ВЕК

Средњи век је епоха феудалног друштвеног поретка, која се налази између епохе антике и новог века. Трајао је близу 10 векова, од пада Римског царства 476. године до средине или краја 15. века (1453-пад Цариграда, 1492-откриће Америке). Ову епоху обележава учвршћивање хришћанства па је била под снажним утицајем цркве. Средњовековна филозофија се назива **схоластика** коју чини борба против јеретичких учења. Присутно је одрицање од свега овоземаљског, тежња за вечитим животом на оном свету. Тако настаје **аскетизам**, повлачење појединца у усамљеност, одрицање и самомучење.

СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ

Српска средњовековна књижевност започиње са утемељењем хришћанства, а то је време Немањића. У то време државна и црквена организација увелико сарађују и међусобно се прожимају. Владари подижу цркве и манастире, у њих уносе сјај и богатство. Црквама поклањају огромна имања, а црква, захвална, међу верницима развија сазнање како је сва власт од бога, дата божијом вољом. Да би што боље утемељила власт владарске породице, црква је умрле владаре проглашавала за свеце, и славила њихова добра и велика дела и вршила њихову идеализацију. Са друге стране, Немања је увео обичај да одласком у манастир владари покажу да богатство, власт и моћ не значе много.

Српска средњовековна уметност има религиозно обележје. Она је настајала искључиво у манастирима, од побожних људи за потребе цркве. Црква је била једини извор духовности у низу векова.

Средњовековна књижевност почиње са Савом Немањићем. Интензивно је стварана од 13 до 15 века, а прекинута је турском најездом и доласком Турака на Балкан. Углавном је писана и украшавана руком, а од 1494. године, на Ободу код Цетиња појавила се и прва штампарија, свега 40 година од изума штампарства у свету.

САВА НЕМАЊИЋ – ЖИТИЈЕ СВЕТОГ СИМЕОНА

Растко Немањић је рођен око 1175, као најмлађи син великог жупана Рашке Стефана Немање који је ујединио многе српске покраине (Зету, Травунију, Захумље) и створио јаку државу која се ослобађала доминације Византијског царства. Са 17 година одлази у Свету Гору где се замонашио и добио име Сава. Његова је била улога да створи самосталну српску цркву као стуб српске државе и династије Немањића. Зато је Сава радио на подизању цркава и манастира, на организовању монашког братства, на писању црквених закона и подизању калуђерских кадрова. Са оцем је подигао манастир Хиландар 1199. који је образовао српске свештенике, где је и настала самостална српска црква, а са братом Стефаном Првовенчаним изградио је Жичу у којој ће се крунисати сви српски краљеви. Остао је као први српски писац који је створио прве црквене уставе – *типике*, општи црквени устав – *Крмчија* и прву службу – *Службу св. Симеону*. Написао је и први животопис (биографију) – *Житије св. Симеона*. Умро је 1236. године у Трнову (Бугарска) на повратку из Јерусалима са посете Христовом гробу. После годину дана посмртни остаци су пренети у Милешеву, а 1594. Синан паша је на Врачару у Београду спалио мошти Светог Саве да би затро легенде о њему. На том месту се данас налази Храм светог Саве.

Житије светог Симеона Ова биографија је настала из практичних црквених разлога. Пишући Студенички типик, у прве три главе изнео је живот Симеона Немање, оснивача манастира. Касније је издвојен у посебан спис, па је тако настала прва српска биографија и прво оригинално дело српске књ. У једанаест глава описане су последње године Немањина живота, од одрицања од престола до смрти. Сава је имао узоре у хагиографијама која су обиловала чудесима. Сава не прибегава чудесима јер Немања још није био проглашен за свеца, већ је више сагледавао оца као државника и човека. Сем библијских асоцијација и метафора, све је реално и оригинално, пре свега световно, са особинама романа. Сава је при писању имао на уму династичке интересе – да се учврсти власт династије и да помогне у проглашењу Немање за свеца. Немања је представљен као владалац све српске земље коју је 37 година сачувао у целости. Нема глорификовања, он пише о световном човеку државнику, монарху и оцу, а не о светитељу. Пошто је последње дане проводио уз оца, спонтано је проговорио и о себи, па је спис оплеменио хуманомошћу. Кључна су два момента: 1 Немања се одриче власти и дели савете синовима и властели. Он жели да влада мир међу браћом и међу властелом. Он је миран и прибран. Престола се одриче са олакшањем. 2 Такав је и када болује и умире. Немања је пун љубави и топлине. Он плаче не због расанка са животом, већ због расанка са сином. Савин лик је у другом плану, али се осећа велика љубав према оцу. Приповедање је мирно, без јаких речи, са јасним и прецизним и уверљивим изразом.

ЈЕФИЈИЈА – ПОХВАЛА КНЕЗУ ЛАЗАРУ

Из владарских породица три жене су оставиле записе: деспотица Јелена (монахиња Јефимија), кнегиња Милица (монахиња Јевгенија) и њена кћер Јелена. Прва жена писац била је Јелена, кћер ћесара Војихне. Удала се за војводу Угљешу, деспота и добила сина Угљешу који је умро као дете. Када је деспот Угљеша погинуо на Марици 1371, двадесетогодишња деспотица се замонашила и добила име Јефимија. Склонила се у Крушевац, у двор кнеза Лазара и кнегиње Милице којој је

помагала у подизању деце и државничким пословима. Њен запис *Туга за јединчетом* представља први састав једне жене у старој српској књ. Средином 1402., на покрову за ћивот са моштима кнеза Лазара извезла је *похвалу кнезу Лазару*. То је једна од најлепших песничких творевина наше књ. Основни мотив за настанак похвале је дубоко поштовање и захвалност према кнезу Лазару. За Лазареву личност била је везана њена судбина, судбина његове деце и судбина Србије и српског народа. Она хвали Лазареву одлучност да се супростави турској најезди по цену и да погине. Лазар је као ратник и владар овенчан славом. Говорећи о стању у Србији, она уочава две невоље: турско насиље и неслога која је кобна за српски народ. Обраћа се Лазару са молбом да помогне синовима Стефану и Вуку који сада ратују код Ангоре, у Малој Азији као турски вазали. У завршном делу говори о себи и изражава захвалност што ју је прихватио и исхранио. Она га моли не само да је исхрани већ и да умири “буру љуту душе и тела мојега” који су изазвани општом ситуацијом у Србији. Похвала је пуна динамике коју дају императивни облици, говор у више лица и разноврсност осећања и расположења.

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ- СЛОВО ЉУБВЕ

Лазарев син, после Косовске битке, Као ратник и витез, прошао је многа ратишта од Ангоре до Ровина као турски вазал. Стекао је велико животно искуство, знао је грчки и латински. Поседовао је велику библиотеку, организовао Ресавску школу и допринео да се многе књиге преведу на српскословенски језик. Био је и преводилац са грчког. Код њега преовладава световни поглед на свет па се осећа и дах хуманизма и ренесансе која је у то време постојала у Европи. Падом деспотовине, хуманистичке тежње нестају у српској књижевности.

Слово љубве је настало 1409. Писано је у прози у десет строфа. Није сасвим јасно коме је она посвећена. Мисли се да је упућена сестри Милеви која је била одведена у Бајазитов харем, или вереници Јелени, са острва Митилене (Лезбос) која га је три године чекала да се врати из ратова. Као позив на помирење, посланица је могла бити упућена или сестрићу Ђурђу Бранковићу, или брату Вуку Лазаревићу. Једино је сигурно да је ово песма о љубави, лепоти и разумевању. Празнина (име рекав) омогућава да се стави свако име. Из текста видимо да је вероватно упућена мушкарцу, најпре брату Вуку. Борба за превласт након Косовске битке онемогућује деспота да ојача државу. Зато овом посланицом он пружа руку мира својим противницима, и као човек, и као песник. Зато пева о лепоти природе која подстиче љубав, а где је љубав, ту је и разумевање. Основна тема јесте лепота, препуна животне свежине. Лепота, која је узвишена и чиста је изнад сваке врлине. Треба волети искрено, како у љубави други не би био повређен. Ово су прве речи о чулној љубави у нашој средњовековној књижевности. Љубав треба да покаже бесмисленост сукоба и одвојености. Он жели сусрет који ће оживети некадашњу љубав и довести до помирења.

Акростих који крије наслов дела је тековина развијене поезије. Стихови су слободни, прилагођени садржини.

НАСТАНАК И СВОЈСТВА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Народна или усмена књижевност је најстарији вид књижевног стварања, настао још у праисторијском добу. Настала је из потребе духовног задовољења људи у време када се још није ни знало за писмо. Назив је настао по Вуковом одређењу. Она је слика свеукупног живота човека старих времена. Осликава лов, рађање, крштење, славља, љубав, смрт, сукоб правде и неправде, земаљско и космичко, однос човека и природе. Свака активност била је везана са човековим веровањем у способност да се натприродним начином (чаролијама и чинима) може да утиче на судбину. Тај период је красио **аниматизам** веровање да све што постоји има душу и **анимизам** вера да постоје духови који су изван нас који могу да управљају људским животом.

Народна умотворина је настајала и трајала у народу увек се мењајући, а коначан облик је добијала тек кад је била записана. Она ни данас није престала да постоји. И данас постоје песме, досетке, вицеви, разне приче у форми “прича се” или “кажу”, па се тако калеме просто невероватне, али могуће ствари. Свака народна прича увек је носилац колективног искуства и схватања једне заједнице на одређеном ступњу њеног развоја. Основне карактеристике усмене књижевности су **променљивост и варијантност**. Народ није само стваралац, него и рецезент-пажљиви пресудитељ

свега испеваног или исприповеданог. Само најбоље остаје упамћено. Класи је и **синкретичност** што је назив за јединство више уметности (рецимо, лирска песма се и певала и често играла у колу). Ову књижевност краси и **стереотипност** – присуство устаљених мотива, исти или слични почети, који су често последица сиромаштва у језику, изразу и мотивима.

СРПСКА ДЕВОЈКА

Песму је записао и објавио Вук Караџић јер је у њој пронашао најлепше и најбоље девојачке особине које се могу сматрати идеалом српског човека из народа, када је у питању жена и њена природа. Народни певач пева о посебно лепој девојци и момку који три године не може да угледа њене очи и лепоту лица. Зато је то љубавна народна песма – слика односа момка и девојке.

Опис девојачке лепоте представљен је од споља ка унутра (дуге трепавице, црне очи, румен јагодице, бело лице, па повучена, скромна, стидљива, чедна и мудра-патријархално васпитана). Спољашњи изглед одликује стереотипност (очи-црне, лице-бело, трепавице-дуге). Дуге трепавице се први пут овде јављају чиме се истиче тајанственост девојачке лепоте. Употребљена је и хипербола, јер је величина трепавица толика да сенка прекрива јагодице и бело лице. Приметан је и контраст румен јагодице-бијело лице, али се он протеже и на остали део песме говорљиве девојке-ћутање Милице, оне слободне-она затворена у себе. Овим контрастима се она издваја од осталог девојачког света. Она у свом одговору као да хоће да каже да није особењак већ да је краси поред спољашње лепоте једноставност и скромност. Овај склад јој даје потпуну лепоту, идеал женске лепоте.

Песма је испевана у лирском десетерцу, има сталне епитете, инверзију (у Милице дуге трепавице...), а препознаје се и словенска антитеза – на питање девојака, она негира и даје позитиван одговор.

МАРКО ПИЈЕ УЗ РАМАЗАН ВИНО

После Маричке битке 1371. Земље краља Вукашина потпале су под турску власт. Његов син Марко формално је владао краљевином, али је био у вазалном односу према султану. Он је са својом војском учествовао у свим биткама које су Турци водили у даљим освајањима. Погинуо је на Ровинама 1395. у турском сукобу са влашким војводом Мирчетом. Народна песма је сачувала истину о његовом вазалству, али јој дала другу садржину. Марко је за рачун султана прогонио осигоне турске великаше који су се одметнули од султана и злостављали поробљену рају. Раја је, не разумевајући праве поводе ових обрачуна, славила Марка као осветника. Тако је израстао у великог борца за правду и браниоца сиротиње раје. Он је биће натприродних особина. Он служи турском цару, а сече турске главе; мегданција је каквог има само у Илијади; све његово је хиперболирано; заштитник је сиротиње, штити правду; снажан је, али уман и лукав; преке нарави, кавгација склон пићу и забави, али лукаво избегава сваки ризикантан сукоб у коме би могао изгубити главу; поштовање породице и мајке му је врховни принцип; воли животиње које га верно прате; изузетно је лаком на благо; неумерен је у јелу и пићу.

Милош Обилић и Марко Краљевић су два симбола јунаштва. Иако о Марку има више песама, Милош никако није стављен у подређен положај. Милош је убио Мурата, па турци нису дали да се о њему пева, те се певало кришом. Ова два епска лика се битно разликују. Милош је прави лик херојских епова, који говори само о јунаштву и херојској погибији, о доказивању херојства и витештва – његова је жеља да погине као вирез. У његовом лику има свечаног и узвишеног. У Марку су сукобљене супротности поштења и преваре, храбрости и страха, племенитости и бруталности. Милош и Марко су два антипода српске историје, два супротна пола процене и осећања живота.

У овој песми, Марко не поштује цареву наредбу да не пије уз рамазан вино. Он се издваја од целе околине. Слике су представљене контрастно, обликоване на принципу огледала. Три пута је у песми поновљена наредба, и три пута Маркова непослушност и непристајање. Овако се дочарава запрепашћење поданика и илузија о мноштву гласова који се шире по великом царству. Марко је

бесан када сазнаје да га цар позива на разговор. Боцом разбија главу царевог чауша. На површину избија његова разметљивост и кабадахијски однос према околини. У разговору са царем, и поред намрачене фигуре, он се мудрошћу брани. Марков пркос је и пркос народа. Песма се завршава помало хуморно, јер се цар одмиче, а Марко се, сав у жару, све више примиче. Он “дотера цара до дуvara”. Сукоб се завршава на проверено успешан начин: цар Марку даје стотину дуката са речима: “Иди, Марко, па се напиј вина”. Цар је испао смешан и поред моћи коју има. Марко је сачувао достојанство и част и приморао цара на толеранцију.

ДИОБА ЈАКШИЋА

Историјски оквир покосовских песама представља период од косовске битке 1389 па до 1459. године када је пало Смедерево под турску власт. Престоница се премешта из Крушевца за Београд, па одатле за Смедерево (Ђурађ Бранковић, деспот). У то доба најистакнутије су породице Јакшић и Бранковић, као и Црнојевић. Ове песме изражавају незадовољство постојећим стањем, беспомоћност и безперспективност. Народни певач је обузет мишљу о неслози као узроку пропасти земље па ће тој теми посветити више песама. Песимизам је основно осећање света и живота, судбине народа и судбине појединца. Песме више изражавају безнађе него наду, у њима је више умирања него живота. Ове песме су вапај за слободом и правдом.

Диоба Јакшића је најлепша међу покосовским песамама. У првом плану је деоба браће, породична драма. Али се иза тога наслућује оно опште, национално – неслога феудалне властеле, њена сурењљивост и саможивост. Песма има митолошки почетак, испеван под утицајем старе митолошке песме. Месец прекорева звезду Даницу што се три бела дана није појавила. Овом персонификацијом постиже се већа заинтересованост слушаоца за предмет певања. Везом земље и неба све постаје чудесно и сензационално. Даница је видела три чуда која се односе на браћу која уместо да чувају и увећавају оно што им је као очевина остављено (државу) они је разбијају и са лакоћом деле. У сукоб не долазе око поделе градова и села. Они не брину за људе у тешком времену борбе за национални опстанак, о слабењу одбранбене моћи земље. Још је веће чудо свађа око “врана коња и сокола”. То су симболи великашког и владарског статуса. Старији брат, Дмитар сматрао је да му по старешинству коњ и соко припадају. Млађи, Богдан брату завиди па му старешинство спори. На тој граници непомирљивости рађа се братска завист и мржња (као код Каина и Авеља у Библији). Мржња прелази у паклену намеру Дмитра да убије брата, али кукавички користи своје патријархално право да нареди жени да изврши злочин.

*Анђелија, моја верна љубо,
Отруј мени мог брата Богдана!*

*Ако ли га отровати нећеш,
Не чекај ме у бјелу двору!*

Треће чудо је Анђелијин поступак. У складу са својим високим моралним принципима сукобљена између осуде Бога и народа са једне стране, и осуде мужа са друге, доноси једино исправну одлуку. Носи деверу молитвену чашу као своју највећу драгоценост и успомену на венчању и моли га да њој поклони коња и сокола. Дирнут добротом и пажњом, Богдан јој поклања оно што тражи. Песма је драмски конципирана и прати и другу сцену – судбину Дмитра у лову. Он судбински губи у лову прво сокола, а потом и коња. Оба ова добра се показују као нешто ситно и пролазно. Они својим понашањем доводе Дмитра до свести о недопустивом преступу. Песма има, захваљујући љуби Анђелији, срећан завршетак. Побожност и оданост побеђују.

РОПСТВО ЈАНКОВИЋ СТОЈАНА

Ова песма припада ускочком циклусу у коме се опевају подвизи истакнутих ускока. Ускоцима се сматрају људи који су бежали од турског ропства преко Саве и Дунава у Аустрију и чували су простор звани Војна Крајина. Као скоро професионални војници упадали су у турску територију, пљачкали и са пленом се враћали. Чувени су били и Сињски и Которски ускоци којима припада Стојан Јанковић и Вук Мандушић. Историјски се зна да је Стојан робовао 14 месеци, али је народни певач то време свесно продужио да би мотивисао чињеницу да га мајка није познала и да би указао на моралну снагу патријархалне српске

жене. Сиже песме се управо и гради на мотиву повратка мужа на дан преудаје и на мотиву непрепознавања.

Мотив повратка ратника је сасвим другачије обрађен него у Одисеји. Одисеј сурово, смрћу кажњава Пенелопине просце. Стојан поступа витешки. Сазнавши од мајке да га је жена достојно чекала, он се одужује просцима даровима, а младожењи дарује рођену сестру. Он је одмерен и сталожен, разборит и племенит.

Можда још упечатљивији лик од Стојана је Стојанова мајка. Све сцене у којима се она појављује препуне су тешких, мучних осећања и расположења. Слика остареле мајке која својом косом веже виноград изазива осећање бола и туге. Њене речи су највише тужбалица мајке за сином јединцем, али и за снахом. Мајка у болу није постала себична и саможива. Она изузетно цени пажњу снахе Јеле и њено достојанствено држање. Она је зове “неношено злато” и “адамско колено” и два пута понавља стих “снае Јеле заборавит нећу”. Преудају је схватила не као увреду, већ као нужност, ма да за њу веома болан. Она је и отишла у виноград јер није могла да поднесе бол њеног одласка. Мајка Јанковић Стојана симболизује жену без синова, заштите и породице. Када је на крају песме тугу сусрела радост, дошло је до експлозије осећања и смрти.

У Стојановој песми којом се обраћа жени примећују се три стилске фигуре. АЛУЗИЈА као фигура замене, прикривено казивање којим се циља на нешто или на некога. МЕТАФОРА, јер је љуба представљена као ластавица. АЛЕГОРИЈА као проширена метафора јер говори о соколу, ласавици и растурању гнезда, а мисли се на њих и њихов дом. У мајчиној тужбалици на крају песме ређа се низ питања без одговора што чини РЕТОРСКО ПИТАЊЕ. Цела песма се заснива на КОНТРАСТУ емоције, смењују се туга и радост, несрећа и срећа.

Песма се убраја у ред епских песама, али по својој суштини је баладична песма. Радња је динамична, нема статичних мотива, дигресија. Постоји драмски интензитет (брза смена ситуација), посебно у другом делу песме. Има пуно лирских места пуних емотивног набоја (мајчине тужбалице, сусрет сестре са братом).

БОЈ НА МИШАРУ

Песма припада циклусу ослобођења Србије и Црне Горе, када је турски зулум достигао врхунац на самом почетку 19. века. Јаничари су убили београдског пашу и завели своју власт. Дахије су отимале, пљачкале, силовале. Дахије су ухватиле писмо Јакова Ненадовића којим је тражио помоћ у муницији и извршиле сечу кнезова на почетку 1804. године. Тада је плануо устанак под вођством Карађорђа. Историчари (Леополд Ранке) су овај устанак сматрали правом револуцијом јер је био организован, плански вођен, војнички јак. Борбе су вођене континуирано, свих девет година. То је у исто време била и борба за стварање српске државе. Све песме овог циклуса су најполетнији део српске народне епике, са борбеним полетом, свешћу о неопходности борбе, вером у победу. Овим циклусом се и завршава епско певање, јер песме из Другог устанка немају уметничку снагу певања Филипа Вишњића.

Бој на Мишару је једна од најславнијих победа српске војске. Предмет певања сагледава се са две тачке гледишта: 1. Казивач приче 2. Са тачке гледишта једне жене турског феудалног слоја. Казивач приче жели да истакне да српски отпор неће престајати, да ће трајати и за време када ће јој син дораси за војску. За песника она је жена турског заповедника који је са огромном војском кренуо на Србију. У кадиним питањима крију се Кулинове речи окрутности и мржње:

Је ли Ђорђа цару оправдио,

Је ли Луку жива огулио,

Јел Јакова на колац набио,

Јел Цинцара на ватри испеко...

Зато песник за њу нема милости какву би имао данашњи читалац. Она “цикну као љута гуја” што би могло бити и стално место у епском певању, али “црче” од жалости звучи окрутно и језиво. Вишњићеви слушаоци, осакаћени ратници и жене у црнини су били прави аудиторјум.

Мотив гаврана-гласника наметнуо је дијалог као доминантни облик казивања. Гавранима је дата људска особина-способност говора. Песма није испевана по хронолошком ређању појединости. Певање овде има ахронолошки или обрнути ток приповедања. Прво се предочава завршетак боја, а

онда даје детаљан опис битке. У питању и одговору је увек садржан јак контраст. У свету сукоба и мржње, оно што је за једне радост, за друге је жалост. Кади остаје само да тужи и проклиње виновнике своје несреће. У њеној клетви нема свирепости и опаке мржње. Кадиним устима, песник је проговорио о општој људској несрећи јер убијање унесређује обе стране.

Песма је испевана у форми словенске антитезе: када пита, а гласоноше негирају оно што би она желела, нудећи нову истину или сасвим други одговор на постављена питања. Узастопно понављање упитног облика “је л” на почетку стихова указује на анафору која подстиче напетост.

ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА - КАНЦИОНИЈЕР

Канцонијер је збирка од 366 љубавних песама, претежно сонета која је стварана неколико деценија, а сва је инспирисана љубављу према Лаури Новес, која се удала за Уга де Сада када је Петрарки била 21 година. И поред многих других жена које је песник имао у свом животу, једино је Лаура опевана у његовој поезији. Песник ју је први пут угледао у цркви Свете Кларе у Авињону 06.04.1527. године, и тада се родила тајна љубав која ће трајати пуну 21 годину, до њене смрти, али и читавих десет година касније, у којима је песникова жудња прерасла у очај. Петраркин канцонијер има двоструки значај:

-прекинуо је са доминацијом филозофских, моралних и религиозних мотива и увео љубав као претежни мотив дајући љубавној поезији невиђени замах;

-прекинуо је са писањем на латинском језику, службеном језику цркве, државе, науке и књижевности и увео народни језик упућујући тако своју поезију ширем кругу читалаца;

Љубав у Канцонијеру је платонска: истиче се лепота вољене жене, страсна љубавна жудња, душевна патња и очај што је прво жена туђа, а потом и ван овоземаљског света. Присутно је и осећање самоће и безнађа, старачка помиреност са смрћу и религиозна нада у сусрет са вољеном женом у небеском свету.

Мотив љубавног блаженства најпотпуније је обрађен у деветом сонету с тим што извор није у животним радостима, већ у патњи. Љубав према удатој жени је тајна, он жуди за женском лепотом, а сузе су израз стварне патње што је жудња узалудна. Песник ипак воли и своју болну мисао и све песме које је у славу љубави и Лаурине лепоте испевао.

Након њене смрти, сан га није напустио. Уместо наде, сада је завладао очај и жеља за смрћу. Поново оживљава слику своје вољене, њене очи, стопала, дланове, лице, златне увојке косе и анђеоски осмех. Све је сада обезличено и у прах претворено. Живот је без смисла, брод је без кормилара. Клонуост и песимизам овладали су њим. Он би да поништи границу између живота и смрти јер “смрт и живот једнаки су оба”.

Песма је испевана у облику сонета, лирског облика који је настао у Италији, а Петрарка га је усавршио и учинио да касније постане популаран у свим европским земљама. Састоји се од 14 стихова распоређених у два катрена и две терцине. Рима је обгрљена у катренима, а терцине имају двојаку риму (ввг ввг или вгв гвг). Стихови у песми су једанаестерци, са цезуром после петог слога. Понегде је у преводу ова строга версификација поремећена, али је у оригиналу доследна.

ВИЉЕМ ШЕКСПИР – РОМЕО И ЈУЛИЈА

Шекспир се сматра највећим писцем драма свих времена, подједнако присутан и заступљен на свим просторима и свим културама. Сматра се творцем истинског позоришта који доноси забаву, али и просветљење људског бића. Рођен је 1574. године у Страдфорду (Енглеска). Био је треће, од укупно осморо деце. Почео је писањем сонета, а потом наставио писањем драма – трагедија, мелодрама, али и комедиографских дела. Најпознатије су му трагедије карактера које откривају најскривеније стране људске душе, најсложеније и најдубље страсти: Ромео и Јулија, Отело, Хамлет, Магбет, Краљ Лир.

Драма Ромео и Јулија је трагедија написана слободним стихом, у пет чинова, са прологом који казује хор наговештавајући предмет дела: мржњу двају веронских породица и последицама те мржње.

Несрећне утробе тих непријатеља

који сахранише мржњу родитеља

Родише кобно заљубљених двоје

само преко болне, тужне смрти своје

Сиже за ову трагедију позајмио је из поеме Артура Брука, али га је обрадио на оригиналан начин стављајући љубав у драмско средиште радње. Драма је распоређена у пет чинова. Први чин је **експозиција**.

Овде се упознајемо са сукобом две веронске породице Капулети и Монтаги. Веронски кнез једва спречава двобој на тргу. Док се сви разилазе, Ромеов отац Монтаги разговара са Бенволиоом, кућним пријатељем о Ромеу који је заљубљен, тајанствен. Предмет Ромеове љубави је Розалина, охола, лепа и богата. Међутим, он ову љубав брзо заборавља када на маскембалу код Капулетових сусреће Јулију где се рађа љубав на први поглед. Други чин открива **заплет**. Ромео прескаче ограду Капулетовог врта где долази до дијалога двоје заљубљених. Они желе да превазиђу сукоб, заклињу се на обострану љубав. Договарају тајно венчање са монахом Лаврентијем који је заштитник младих и заљубљених, уверен да ће љубав победити зло. Долази до тајног венчања.

Трећи чин доводи до **кулминације**. У двобоју на превару Тибалт убија Ромеовог пријатеља Меркуција. Ромео се свети и због тога бива прогнан у Мантову. Пре него што ће отићи у изгнанство, проводи ноћ са Јулијом. Родитељи Јулији одређују Париса за мужа. Четврти чин доводи до **перипетије**. Лаврентије смишља како да спасе љубав двоје младих. Јулија ће пре венчања попити течност која ће је умртвити на 48 сати. Мислећи да је мртва, родитељи је сахрањују у породичну гробницу. Овде се дешава трагична грешка: Лаврентије је прво реализовао план, па тек онда решава да обавести Ромеа. Ромео ће, нажалост најпре чути вест о њеној сахрани.

Пети чин доноси **расплет**. Ромео купује бочицу отрова и одлази право на гробље, не сазнавши праву истину. Тамо, у ноћи, затиче Париса и убија га, а потом пије отров и пада поред Јулије. Јулија се буди, љуби мртве усне Ромеа, узима његов нож и убија се. На сахрани двоје заљубљених долази до измирења завађених породица. Мржња је победила зло, али двоје младих (Јулија 14, Ромео 17 година) више нема.

Шекспир је, да би догађаји били све јачи по интензитету и драматичности, убрзао драмску радњу. Љубав двоје младих, која је трајала месецима, у драми траје само неколико дана (од недеље до четвртка).

Драма је и данас актуелна и биће докле год је младих, заљубљених и романтичних душа, праве и искрене љубави.

Ромео и Јулија су представљени као веома осећајни људи. Зато је љубав толико интензивна. Јулији је то прва љубав. Иако млада, у њеној души се осећа немир и слутња. По томе се разликује од Ромеа, који у жару љубави потпуно заборавља на стварност. Она не дозвољава никоме да поколеба њену љубав, сукобљава се са родитељима. Спремна је на све да оствари свој циљ. Некада трезвена, а некад непромишљена што је природно за њене године. Ромеом више влада страст. Она му спутава моћ просуђивања и одмеравања поступака. Његова одлука да купи отров донета је на пречац, као што је на пречац убио Париса на Јулијином гробу. Убијање Тибалта, Јулијиног рођака је преломни тренутак који је повео збивања ка трагичном крају.

Код шекспирових јунака јасно се осећа дух новог времена. Они су пуни уживања, радости у облачењу, насладама у љубави. Млади су слободни до непристојности, у љубави склони порнографији. Мекуцију за наглашену емотивну љубав каже да је “плачевна љубав” и “будалаштина” Није наклоњен Јулији јер му пријатеља одвлачи из друштва и мушког провода. Према љубавним осећањима је циничан. Његове шале су увек у функцији обезвређивања љубави и љубавних осећања.

Заклињем те светлим

високим челом и руменом усном

Розалијиним очима и њеним

мајушним стопалом или правом ногом

Дрхтавом бутиним и оближњим местом.

Монах Лаврентије је тип ренесансног свештеника. Више се бави природом но религијом. Он се боји пренаглашеног животног оптимизма који је донео препород. Он чак има разумевање и за Ромеов злочин у самоодбрани, ма да са верског становишта он јесте убица. Он га ипак због прогонства теши:

Да измолимо опроштај од кнеза

хиљада пута већом радошћу

И позовемо те да се вратиш двеста

но што је жалост са којом одлазиш.

Умни монах опомиње Ромеа да нагле љубави могу и нагло да се заврше. То је за њега додир ватре и барута:

Воли умерено; тако чини љубав

И најслађи мед нам огади због сласти

Која дуго траје. Пребрз ко и спор

И прохтев нам својим укусом угаси.

Касно стиже.